

**КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕЦИ:
ЗАРУБІЖНИЙ ПРАВООХОРОННИЙ ДОСВІД****CORRUPTION CRIMES AS A THREAT TO NATIONAL SECURITY:
FOREIGN LAW ENFORCEMENT EXPERIENCE**

Лихова С.Я., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри кримінального права і процесу
Національний авіаційний університет

Семчук Н.О., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Національний авіаційний університет

Стаття присвячена дослідженню зарубіжного досвіду протидії корупційним злочинам. Зазначається, що зовнішньополітичний курс нашої держави спричинив динамічні зміни законодавства, спрямованого на протидію корупційним кримінальним правопорушенням. Проте на практиці це не призвело до підвищення рівня боротьби з корупцією, оскільки фактично було скопійовано ряд положень зарубіжних і міжнародних актів без їх належного наукового осмислення. Метою статті є аналіз зарубіжної літератури з питань протидії корупційним злочинам і вироблення науково обґрунтованих теоретичних і практичних рекомендацій щодо протидії корупційним кримінальним правопорушенням. За результатами дослідження зроблено висновок, що новітнє кримінальне законодавство у сфері боротьби з корупцією багато в чому є прямою рецепцією положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC). Це спричиняє необхідність концептуального переходу в розумінні суті корупційних кримінальних правопорушень від схеми «хабарництва» до ширшої концепції «неправомірної вигоди». Зарубіжні науковці виділяють політичну корупцію, корупцію у правоохоронній і правозастосовчій сферах та адміністративну корупцію. Як окремих феноменів розглядають корупцію у приватному секторі, оскільки по суті корупційні схеми не можливі без участі приватного сектору, і розслідування корупційних злочинів передбачає розкриття цілої корупційної мережі. Також зарубіжні науковці часто застосовують термін злочинність «білих комірців» для позначення й корупційних злочинів. Такі злочини часто пов'язані з боротьбою проти організованої злочинності – міжнародного, національного або регіонального масштабу. Водночас антикорупційні заходи мають інтегруватися в контекстуальні фактори реформ, а не покладатися виключно на правоохоронні органи, адже механізми соціальної відповідальності й організоване громадянське суспільство можуть бути ефективними у боротьбі з корупцією.

Ключові слова: політична корупція, правоохоронна діяльність, корупційні кримінальні правопорушення, «білокомірцеві злочини», протидія злочинності.

The article is devoted to the study of foreign experience in combating corruption crimes. It is noted that the foreign policy course of our state, aimed at international integration, has led to dynamic changes in legislation aimed at combating corruption offenses. However, in practice this did not lead to an increase in the level of fight against corruption, as in fact a number of provisions of foreign and international acts were copied without their proper scientific understanding. The purpose of the article is to analyze the foreign literature on combating corruption crimes and to develop scientifically sound theoretical and practical recommendations for combating corruption offenses. According to the results of the study, it was concluded that the latest criminal legislation in the field of anti-corruption is largely a direct reception of the provisions of the United Nations Convention against Corruption (UNCAC). This necessitates a conceptual transition in the understanding of the essence of these offenses from the scheme of "bribery" to the broader concept of "illegal gain". At the same time, foreign scholars distinguish between political corruption, corruption in law enforcement and law enforcement spheres, and administrative corruption. Corruption in the private sector is considered as a separate phenomenon, as in fact corruption schemes are not possible without the participation of the private sector, and the investigation of corruption crimes involves the disclosure of the entire corruption network. Also, foreign scholars often use the term "white-collar crime" to denote, including corruption crimes.

Such crimes are often linked to activities against organized crime – international, national or regional. At the same time, anti-corruption measures should be integrated into the contextual factors of reform, and not rely solely on law enforcement. Under appropriate circumstances, higher audit institutions, social responsibility mechanisms and organized civil society can be effective in combating corruption.

Key words: corruption criminal offenses, crime prevention, law enforcement activity, political corruption, "white-collar crimes".

Постановка проблеми. Зовнішньополітичний курс нашої держави, спрямований на європейську інтеграцію, спричинив динамічні зміни законодавства, направленого на протидію корупційним кримінальним правопорушенням. Саме імплементація низки міжнародних актів зумовила необхідність концептуального переходу в розумінні суті даних правопорушень від схеми «хабарництва» до ширшої концепції «неправомірної вигоди». Проте на практиці, на жаль, це не призвело до підвищення рівня боротьби з корупцією, оскільки фактично було скопійовано ряд положень зарубіжних і міжнародних актів без їх належного теоретичного осмислення.

Саме відсутність достатньої кількості високоякісних перекладених праць зарубіжних вчених з даної проблематики зумовлює велику кількість проблем при практичному розслідуванні вказаної групи посягань, адже недостатнє розуміння суті змін, які відбулися як на науковому, так і на практичному рівні, фактично нівелює значні зусилля законодавця, які були зроблені в даному напрямку.

Для покращення рівня викладання, наукового осмислення та практичного правозастосування сьогодні назріло

питання проведення огляду сучасної зарубіжної літератури з даного питання та імплементації зарубіжних теоретичних концепцій у вітчизняну науку і практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань корупційних злочинів (в зарубіжній термінології – corruption crime, white collar crime) присвячено досить багато робіт зарубіжних вчених. Серед останніх розробок варто відзначити праці N.L. Piquero [1], M.L. Benson [2], B.K. Payne [3] та багатьох інших.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є аналіз зарубіжної літератури з питань протидії корупційним злочинам та вироблення науково обґрунтованих теоретичних та практичних рекомендацій щодо протидії корупційним кримінальним правопорушенням. Для досягнення вказаної мети передбачається виконання таких завдань як: вивчення думки зарубіжних вчених щодо розуміння суті та шляхів протидії корупційним злочинам, а також визначення можливості використання вказаних теоретичних положень в правоохоронній практиці в Україні.

Виклад основного матеріалу. Правовою основою протидії корупції у всьому світі є Конвенція Організації

Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC) (далі – Конвенція) [4], яка набрала чинності для України 01 січня 2010 р. та чинна ще для понад 170 країн [5, с. 4]. Для цілей даного дослідження на основну увагу заслуговують такі основні пункти Конвенції: 1) визнання на міждержавному рівні корупції загрозою національної безпеки в преамбулі Конвенції, 2) для багатьох країн, зокрема й України, досягнення мети ст. 5 Конвенції включає розробку, публікацію та реалізацію національної антикорупційної стратегії; іншими словами, план реалістичного, всебічного та комплексного плану зменшення корупції в цій країні, 3) закріплення в ст. 20 Конвенції обов'язку держав протидіяти незаконному збагаченню як окремій корупційній загрозі, 4) в ст. 21 Конвенції звернуто окрему увагу на протидію підкупу в приватному секторі.

Зарубіжні науковці, зокрема Huisman [6, с. 130], виділяють три рівні корупції: політичну корупцію, корупцію в правоохоронній і правозастосовчій сферах та адміністративну корупцію. Як окремий феномен розглядають корупцію в приватному секторі, через те, що по суті корупційні схеми не можливі без участі приватного сектору, і розслідування корупційних злочинів передбачає розкриття цілої корупційної мережі.

На відміну від зарубіжних вчених, українська наука кримінального права та кримінології приділяє дуже мало уваги політичній корупції, яка при цьому несе найбільші збитки державі і суспільству – адже одним актом підкупу, скажімо, міністра можна завдати значно шкоди кожному громадянину держави. Тому в рамках статі питанням політичної корупції також буде приділена належна увага.

Офіційний сайт ФБР [7] вказує, що термін злочинність «білих комірців» тепер є синонімом усього спектру злочинів, вчинених представниками бізнесу та держави. Ці злочини характеризуються обманом, приховуванням доходів або зловживанням довірою і не залежать від застосування або загрози фізичної сили чи насильства.

Мотивація цих злочинів – фінансова – отримати грошові кошти (майно або послуги) або уникнути втрати грошей (майна) або забезпечити собі особисту чи ділову перевагу. Такі посягання виглядають злочинами без потерпілих, проте насправді це не так. Один такий злочин може знищити компанію, зруйнувати родину, позбавити багатьох людей заощаджень, або коштувати інвесторам мільярди доларів. Сучасні злочинні схеми є досить складними та вимагають високого професіоналізму від правоохоронців.

Спеціалісти ФБР здійснюють як науковий аналіз, так і практичне розслідування таких кримінальних правопорушень, як корупція, відмивання грошей, корпоративне шахрайство, шахрайство з цінними паперами та товарами, іпотечне шахрайство, шахрайство фінансових установ та ін. Такі злочини часто пов'язані з діяльністю проти організованої злочинності – міжнародного, національного або регіонального масштабу.

A. Reurink [8; 12] та Edwin H. Sutherland [9] звертають увагу на те, що початково більшість білокомірцевих (корупційних) злочинів тривалий час залишалися поза увагою кримінального права, а потрапляли лише в поле зору адміністративного і цивільного судочинства.

P. Gottschalk [10, с. 11] вказує на ряд типових особливостей корупційного злочинця, серед яких: високий соціальний статус і значний вплив, повага та довіра суспільства; достатній капітал, а також знайомства у впливових прошарках суспільства.

Іншими словами це означає, що особи, які мають відношення до незаконного збагачення, як правило, є забезпеченими, впливовими та мають позитивний імідж в суспільстві. Виходячи з цього, такі злочинці мають можливість залучати кращих адвокатів, користуватися найсучаснішими системами безпеки та впливати на медіа. Оскільки правоохоронні органи також є частиною суспільства, полі-

ція дуже неохоче починає розслідувати такі справи, через суспільний резонанс та побоювання за власну безпеку.

Крім того, після засудження дуже часто колишні корупціонери перестають бути привілейованими членами суспільства, і часто не можуть підтримувати той рівень суспільного впливу, до якого вони звикли. Тому такі злочинці відчайдушно опираються затриманню, адже це може означати випадіння з так званої «соціальної мережі» обраних.

Також зарубіжні вчені N.L. Piquero [1], M.L. Benson [2] справедливо звертають увагу на те, що корупційні злочини тісно пов'язані з бізнес-злочинами, адже дуже часто корупційні кримінальні правопорушення здійснюються за кошти великих корпорацій і на їх користь.

Така тенденція є характерною тою чи іншою мірою для всіх країн. Проте в українському контексті це також означає (через тісний зв'язок бізнесу і влади) постійну міграцію одних і тих же людей між державною службою і бізнесом. Наприклад, сьогодні умовний Іванов є міністром, а Петров – представником великого банку, а через рік вони міняються ролями. Іванов і Петров знайомі кілька років, і мають міцні особисті та дружні зв'язки.

Тому варто погодитися з Huisman [6, с. 130] щодо того, що найближчим часом потрібно провести ґрунтовніші кримінологічні дослідження корупційних практик у відносинах приватних компаній та політичних діячів.

Світовий банк у своїх рекомендаціях по протидії корупції [11] зазначає, що термін корупція охоплює широкий спектр дій. Банк при цьому вважає корупцією зловживання державною службою з метою отримання приватної вигоди. Приватні агенти активно пропонують хабарі, щоб обійти державну політику та процеси з метою отримання конкурентних переваг та /або прибутку. До корупційних дій Банк відносить власне хабарництво, викрадення державного майна чиновниками, політичну корупцію, системну корупцію та корупцію в приватному секторі. Корупція в приватному секторі, як вказує Банк, часто включає шахрайство та підкуп. Крім того, коли корупція є системною в державному секторі, фірми, які ведуть бізнес з державними установами, рідко можуть уникнути участі у підкупі. При цьому банк приділяє особливу увагу як дієвому механізму боротьби з корупцією економічним, політологічним та управлінським дослідженням.

Menocal [12, с. 7] вказує на такі аспекти ефективності антикорупційних заходів. При виробленні механізмів протидії корупції варто враховувати вид корупції. Антикорупційні заходи мають інтегруватися в контекстуальні фактори реформ, а не покладатися виключно на правоохоронні органи. Механізми соціальної відповідальності й організоване громадянське суспільство може бути ефективним у боротьбі з корупцією.

Menocal [12, с. 60] зазначає що корупція як явище виходить за рамки приватної вигоди і охоплює більш широкі інтереси, в тому числі політичні. Корупція завжди буде процвітати за умов, де підвітність слабка, а чиновники мають занадто багато повноважень діяти на власний розсуд. Саме такий колективний характер корупції робить її дуже стійкою навіть в умовах демократії.

Zimelis [13, с. 2] вказує, що зарубіжні дослідники вивчають протидію корупції на міжнародному або національному рівні, і дуже мало зарубіжних досліджень вивчають вплив корупції на місцевому рівні.

В Україні ситуація швидше протилежна – недостатній теоретичний аналіз та відсутність уваги науковців до міжнародних антикорупційних договорів та механізмів спричинили ситуацію, коли звичайні працівники правоохоронних органів мають труднощі у правозастосуванні через брак теоретичних знань.

Варто погодитись з Zimelis [13, с. 11] щодо того, що міжнародні організації, включаючи Світовий банк та Transparency International, виділяли значні ресурси для

вивчення питань боротьби з корупцією, проте все ще існує потреба у науковому осмисленні чимраз більшого обсягу знань в цій сфері.

Висновки. Як можна побачити з вищезазначеного, новітнє кримінальне законодавство у сфері боротьби з корупцією багато в чому є прямою рецепцією положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC). Це спричиняє необхідність концептуального переходу в розумінні суті даних правопорушень від схеми «хабарництва» до ширшої концепції «неправомірної вигоди». Тому для належного осмислення змін, що динамічно відбуваються у вказаній сфері, необхідний детальний аналіз зарубіжної літератури з питань протидії корупційним кримінальним правопорушенням.

Загалом можна сказати, що основними новаціями у сфері боротьби з корупцією є закріплення обов'язку держав протидіяти незаконному збагаченню та підкупу в приватному секторі як окремим загрозам.

При цьому зарубіжні науковці виділяють політичну корупцію, корупцію в правоохоронній та правозастосовчій

сферах та адміністративну корупцію. Як окремий феномен розглядають корупцію в приватному секторі, через те, що по суті корупційні схеми не можливі без участі приватного сектору, і розслідування корупційних злочинів передбачає розкриття цілої корупційної мережі.

Також зарубіжні науковці часто застосовують термін злочинність «білих комірців» для позначення в тому числі і корупційних злочинів. Такі злочини часто пов'язані з діяльністю проти організованої злочинності – міжнародного, національного або регіонального масштабу.

Особи, які мають відношення до незаконного збагачення є забезпеченими, впливовими та мають позитивний імідж в суспільстві. Оскільки правоохоронні органи також є частиною суспільства, поліція дуже неохоче починає розслідувати такі справи, через суспільний резонанс і побоювання за власну безпеку.

Антикорупційні заходи мають інтегруватися в контекстуальні фактори реформ, а не покладатися виключно на правоохоронні органи, громадянське суспільство також може бути ефективним у боротьбі з корупцією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Piquero N.L., Clipper S. White Collar Crime. *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* / Bruinsma G., Weisburd D. (eds). Springer, New York, 2014. DOI: 10.1007/978-1-4614-5690-2_693
2. Benson M.L., Simpson S.S. White collar crime: an opportunity perspective. New York, Routledge/Taylor & Francis, 2009. 240 p.
3. Payne, B.K., Blowers, A., Jarvis, D.B. The neglect of elder neglect as a white-collar crime: Distinguishing patient neglect from physical abuse and the criminal justice system's response. *Justice Quarterly*. 2012. № 29. P. 448–468.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення 13.01.2021).
5. The United Nations Convention against Corruption National Anti-Corruption Strategies A Practical Guide for Development and Implementation. United Nations, September 2015. URL: https://www.unodc.org/documents/corruption/Publications/2015/National_Anti-Corruption_Strategies_-_A_Practical_Guide_for_Development_and_Implementation_E.pdf (дата звернення 13.01.2021).
6. Huisman, W., Vande Walle, G. The criminology of corruption. *The good cause: theoretical perspectives on corruption* / G. d. Graaf, P. v. Maravic, & P. Wagenaar. Opladen, 2010. P. 115–145. URL: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-368885> (дата звернення 13.01.2021).
7. Офіційний сайт ФБР. URL: <https://www.fbi.gov/investigate/white-collar-crime> (дата звернення 13.01.2021).
8. Reurink, A. From elite lawbreaking to financial crime: The evolution of the concept of white-collar crime. *MPiFG Discussion Paper*, 2016, № 16/10. URL: https://www.mpifg.de/pu/mpifg_dp/dp16-10.pdf (дата звернення 13.01.2021).
9. Sutherland, E.H. White Collar Crime: The Uncut Version. New Haven, Yale University Press, 1983. 328 p.
10. Gottschalk P., Gunnesdal L. White-Collar Crime Research. *White-Collar Crime in the Shadow Economy*/ Gottschalk P., Gunnesdal L. Palgrave Pivot, Cham, 2018. DOI: 10.1007/978-3-319-75292-1_1.
11. Сайт Світового банку. URL: <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corruptn/cor02.htm> (дата звернення 13.01.2021).
12. Menocal R.A., Taxell N., Johnsen J.S., et al. Why corruption matters: Understanding causes, effects and how to address them. Evidence Paper on Corruption, Department for International Development. 2015. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/406346/corruption-evidence-paper-why-corruption-matters.pdf (дата звернення 13.01.2021).
13. Zimelis A. Corruption research: A need for an integrated approach. *International Area Studies Review*. June 2020. P. 1–19. DOI: 10.1177/2233865920926778.